

Christus-geboorte

Pieter van Velzen.

HET HERBOUWDE SEMINARIE „YPELAAR” TE NIEUW-GINNEKEN

Wie vanuit de richting Tilburg komende, Ginneken wil bereiken en ter plaatse enigszins bekend is, gaat niet over Breda, maar verlaat al ter hoogte van Heusdenhout de Rijksweg om binnendoor een smalle, door het boerenland slingerende keiweg te volgen.

Vóór de bevrijding kreeg men dan, na de vermaarde, met stro gedekte Heusdenhoutse kapel van ± 1600 en de belangrijke hofstede „Weilust” te hebben gepasseerd, het door beuken- en eikenlanen omgeven kleinseminarie „Ypelaar” te zien, dat daar in de tweede helft van de 19e eeuw door architect Soffers in de geijkte gestichtsstijl van die tijd werd neergezet. De zucht om het geval van meer nabij te gaan bekijken viel, na even tevoren zoveel waardevollers te hebben genoten, al bijzonder gemakkelijk te onderdrukken.

Tijdens de oorlog werd het gebouw door het duitse leger bezet en enkele uren voor de bevrijding in brand gestoken. Hoe jammerlijk of zulks te ervaren ook geweest moet zijn voor hen, die hier dierbare herinneringen hadden liggen en voor de taak stonden om in zo moeilijke tijd aan de uiterst kostbare herbouw te beginnen, uit een oogpunt van architectuur viel hier geen traan te laten.

Toch moet het weinig gescheeld hebben of het geval zou, zoals dat heet, „in de oude luister uit z'n asse herrezen zijn”. Zekere instanties wisten dat evenwel, zij het na enig geharrewar, nog tijdig te voorkomen en te bewerken, dat Ir. Wim van Dael met het ontwerpen der herbouwplannen werd belast. Dat daarbij het zoveel mogelijk bezigen van de restanten en met name van de funderingen vooropstond, hield weliswaar de bestendiging van de minder gelukkige situering in — de vroegere, elkaar opvolgende kastelen Ypelaar vertoonden een veel betere situatie — doch daar is tegenover te stellen, dat zonder deze gedwongen beperking de nieuwste Ypelaar zelf vermoedelijk minder aantrekkelijk zou zijn uitgevallen.

Zo staat wel vast, dat zonder de voormalige, overigens volkomen charmloze binnenhof als voorloper, het hart, tevens het glanspunt van de gehele nieuwe aanleg, te weten de „voorhof” nimmer tot stand zou zijn gekomen.

De aanwezigheid van die „voorhof” betekent een ongemene verrijking, want zij impliceert een waardevolle schakel tussen buiten en binnen en in zekere zin een verdubbeling van hoofdfront en hoofdtoegang.

De drievoudige doorrit wordt geaccentueerd zowel door een erker als door een fronton, welker gezamenlijke plastiek in deze op het Noorden gelegen hoofdgevel geenszins als overdaad valt te beschouwen. Doordat de zijgevels van deze vleugel elk door eenzelfde

fronton werden bekroond, verloor dit motief echter als accent aan betekenis.

Van Dael gaf de zandstenen erker z'n hoofdvorm, maar liet de detaillering en de wijze van bewerking aan beeldhouwer Grégoire over; een voorbeeld dus van de herleving der juiste samenwerking tussen architect en beeldhouwer, wat hier tot een bijzonder aantrekkelijk resultaat leidde.

Via de schaduw van de doorrit de voorhof betredende, lijkt daarbinnen door het contrast en door de weerkaatsing op de blozende baksteenwanden het zonlicht zelf feller dan in de openheid buiten. Men voelt er zich niettemin beschut, veilig en goed tussen die vier hoge, slechts schaars doorbroken wanden, welke te samen met de schaduwverwekkende galerij en de beide traptorens deze hof die stemming en statigheid geven, welke zo wonderwel harmonieert met het hoge doel, dat dit gebouw heeft te dienen. De gedempte kleurige, door Jan Gladdines vervaardigde keramiekvullingen boven de deuren in de beide traptorens en boven de ramen komen die stemmigheid en statigheid juist voldoende verstoren om te voorkomen, dat de jeugdige bewoners erdoor zouden worden afgeschrikt. Onder de galerij, welke een meervoudige herhaling van het doorrit-motief te zien geeft, treft men op een schijnbaar volkomen willekeurig punt het trapbordes aan, dat de hoofdingang inleidt. Ook deze hoofdingang werd gemarkeerd door het daarboven gelegen raam, een eveneens door beeldhouwer Grégoire zinnig bekapte, zandstenen omlijsting te geven. Hoog in het midden de triompherende, door twee engelen geaccompanyeerde Christus; links en rechts de H. Carolus Borromeus en de H. Aloysius, patronen van het seminarie. Een dubbel stel, met spiegelglas bezette stalen deuren, doen geen enkele herinnering opkomen aan de kloostersfeer, die de traditionele seminarie-ingang karakteriseert. De daarachter gelegen hal, die bepalend is voor de eerste en dus belangrijkste indruk, welke het interieur op de bezoeker maakt, valt te kenmerken als gemoedelijk-monumentaal. Vormgeving en ligging van de hoofdtrap dragen het hare tot die indruk bij, al doet de wijze, waarop die trap nog juist kans ziet om onder een extra zware betonbalk door te duiken, toch wel wat te gemoedelijk aan.

Dezelfde juist getroffen sfeer hangt, zoals de bij dit artikel afgedrukte foto's zullen getuigen, in en over het gehele overige in- en exterieur. Zij werd door de ontwerper verwekt tijdens die rumoerige tijd na de bevrijding, waaruit valt op te maken dat hij de bezettingstijd terdege benutte, om zich door studie en concentratie het niet geringe vermogen eigen te maken om onze gemeenschap juist

datgene te bieden, waaraan zij meer dan ooit behoefte kreeg.

Indien men zich vervolgens realiseert, dat de uitvoering van dit grote werk, die met veel toewijding en kennis door architect Savenije werd geleid, met dezelfde ontzaggelijke moeilijkheden gepaard ging, als zich bij elk ander, in die zelfde tijd tot stand gebracht bouwwerk opdeden, dan stijgt onze bewondering en is men gaarne geneigd om een enkele onvolkomenheid als b.v. de eenvormigheid der gemonteerde zolderingen in gewapend beton, welke in sommige ruimten bepaald te zwaar aandoen, met een begrijpende glimlach over het hoofd te zien.

Werd hiervoor de voorhof het glanspunt van het uitwendige genoemd, zo is de kapel dit zeer uitgesproken voor wat het inwendige van het complex betreft. Zij wordt reeds bijzonder stemmig ingeleid door het raamloze atrium, dat door twee forse bogen van de helder verlichte hal is afgescheiden. Het krachtige hardstenen wijwatersvat van beeldhouwer Steenbergen voltooit de aanleg op ongeëvenaarde wijze.

De kapel maakt op haar beurt een vriendelijk statige indruk. Verhoudingen en belichting zijn prachtig. De horizontale zoldering met haar binten in gewapend beton van afwisselende zwaarte, geeft aan deze gewijde ruimte juist die huiselijke noot, welke haar stemfelt tot een echte seminariekapel en elke gedachte aan een verkleinde parochiekerk verre houdt.

Het is een feest om, wandelende door de zijbeuken, het spel van elkaar over-snijpende lijnen en vlakken en van elkaar afwisselend licht en schaduw op te vangen; en dat feest wordt nog verhoogd door de zorgzaam be-raamde meubilering en verdere aankleding als het goed geproportioneerde, krachtig geprofileerde hardstenen altaar met het kostelijk laatste avondmaalrelief van Niel Steenbergen, de ruige, geheimvolle glas-in-lood raampjes van Lambert Simon in de zijbeuken, de compositorisch vooral interessante, op opalineglas geschilderde kruiswegstaties van Jan Willemsen en het door Gerard Heman liefdevol en knap gesneden houten beeld van O.L. Vrouw.

En men verlaat tenslotte deze kapel en dit huis met de overtuiging, dat dit alles goed is gedaan en dat het een heerlijkheid moet zijn om hier zijn opleiding te mogen ontvangen tot de hoogste waardigheid, die voor onsmensen, bereikbaar is.

G. B.

Het fotomateriaal van de fotograaf Bern. v. Gils te Breda is ons welwillend ter beschikking gesteld door de N.V. Internationale Gewapend Betonbouw te Breda, die het bouwwerk tot stand bracht.

HET HERBOUWDE SEMINARIE „YPELAAR” TE NIEUW-GINNEKEN

Wie vanuit de richting Tilburg komende, Ginneken wil bereiken en ter plaatse enigszins bekend is, gaat niet over Breda, maar verlaat al ter hoogte van Heusdenhout de Rijksweg om binnendoor een smalle, door het boerenland slingerende keiweg te volgen.

Vóór de bevrijding kreeg men dan, na de vermaarde, met stro gedekte Heusdenhoutse kapel van ± 1600 en de belangrijke hofstede „Weilust” te hebben gepasseerd, het door beuken- en eikenlanen omgeven kleinseminarie „Ypelaar” te zien, dat daar in de tweede helft van de 19e eeuw door architect Soffers in de geijkte gestichtsstijl van die tijd werd neergezet. De zucht om het geval van meer nabij te gaan bekijken viel, na even tevoren zoveel waardevollers te hebben genoten, al bijzonder gemakkelijk te onderdrukken.

Tijdens de oorlog werd het gebouw door het duitse leger bezet en enkele uren voor de bevrijding in brand gestoken. Hoe jammerlijk of zulks te ervaren ook geweest moet zijn voor hen, die hier dierbare herinneringen hadden liggen en voor de taak stonden om in zo moeilijke tijd aan de uiterst kostbare herbouw te beginnen, uit een oogpunt van architectuur viel hier geen traan te laten.

Toch moet het weinig gescheeld hebben of het geval zou, zoals dat heet, „in de oude luister uit z'n asse herrezen zijn”. Zekere instanties wisten dat evenwel, zij het na enig geharrewar, nog tijdig te voorkomen en te bewerken, dat Ir. Wim van Dael met het ontwerpen der herbouwplannen werd belast. Dat daarbij het zoveel mogelijk bezigen van de restanten en met name van de funderingen vooropstond, hield weliswaar de besteding van de minder gelukkige situering in — de vroegere, elkaar opvolgende kastelen Ypelaar vertoonden een veel betere situatie — doch daar is tegenover te stellen, dat zonder deze gedwongen beperking de nieuwste Ypelaar zelf vermoedelijk minder aantrekkelijk zou zijn uitgevallen.

Zo staat wel vast, dat zonder de voormalige, overigens volkomen charmloze binnenhof als voorloper, het hart, tevens het glanspunt van de gehele nieuwe aanleg, te weten de „voorhof” nimmer tot stand zou zijn gekomen.

De aanwezigheid van die „voorhof” betekent een ongemene verrijking, want zij impliceert een waardevolle schakel tussen buiten en binnen en in zekere zin een verdubbeling van hoofdfront en hoofdtoegang.

De drievoudige doorrit wordt geaccentueerd zowel door een erker als door een fronton, welker gezamenlijke plastiek in deze op het Noorden gelegen hoofdgevel geenszins als overdaad valt te beschouwen. Doordat de zijgevels van deze vleugel elk door eenzelfde

fronton werden bekroond, verloor dit motief echter als accent aan betekenis.

Van Dael gaf de zandstenen erker z'n hoofdvorm, maar liet de detaillering en de wijze van bewerking aan beeldhouwer Grégoire over; een voorbeeld dus van de herleving der juiste samenwerking tussen architect en beeldhouwer, wat hier tot een bijzonder aantrekkelijk resultaat leidde.

Via de schaduw van de doorrit de voorhof betredende, lijkt daarbinnen door het contrast en door de weerkaatsing op de blozende baksteenwanden het zonlicht zelf feller dan in de openheid buiten. Men voelt er zich niettemin beschut, veilig en goed tussen die vier hoge, slechts schaars doorbroken wanden, welke te samen met de schaduwverwekkende galerij en de beide traptorens deze hof die stemming en statigheid geven, welke zo wonderwel harmonieert met het hoge doel, dat dit gebouw heeft te dienen. De gedempte kleurige, door Jan Gladdines vervaardigde keramiekvullingen boven de deuren in de beide traptorens en boven de ramen komen die stemmigheid en statigheid juist voldoende verstoren om te voorkomen, dat de jeugdige bewoners erdoor zouden worden afgeschrikt. Onder de galerij, welke een meervoudige herhaling van het doorrit-motief te zien geeft, treft men op een schijnbaar volkomen willekeurig punt het trapbordes aan, dat de hoofdingang inleidt. Ook deze hoofdingang werd gemarkeerd door het daarboven gelegen raam, een eveneens door beeldhouwer Grégoire zinvol bekapte, zandstenen omlijsting te geven. Hoog in het midden de triompherende, door twee engelen geaccompanyeerde Christus; links en rechts de H. Carolus Borromeus en de H. Aloysius, patronen van het seminarie. Een dubbel stel, met spiegelglas bezette stalen deuren, doen geen enkele herinnering opkomen aan de kloostersfeer, die de traditionele seminarie-ingang karakteriseert. De daarachter gelegen hal, die bepalend is voor de eerste en dus belangrijkste indruk, welke het interieur op de bezoeker maakt, valt te kenmerken als gemoedelijk-monumentaal. Vormgeving en ligging van de hoofdtrap dragen het hare tot die indruk bij, al doet de wijze, waarop die trap nog juist kans ziet om onder een extra zware betonbalk door te duiken, toch wel wat te gemoedelijk aan.

Dezelfde juist getroffen sfeer hangt, zoals de bij dit artikel afgedrukte foto's zullen getuigen, in en over het gehele overige in- en exterieur. Zij werd door de ontwerper verwekt tijdens die rumoerige tijd na de bevrijding, waaruit valt op te maken dat hij de bezettingstijd terdege benutte, om zich door studie en concentratie het niet geringe vermogen eigen te maken om onze gemeenschap juist

datgene te bieden, waaraan zij meer dan ooit behoefte kreeg.

Indien men zich vervolgens realiseert, dat de uitvoering van dit grote werk, die met veel toewijding en kennis door architect Savenije werd geleid, met dezelfde ontzaglijke moeilijkheden gepaard ging, als zich bij elk ander, in die zelfde tijd tot stand gebracht bouwwerk opdeden, dan stijgt onze bewondering en is men gaarne geneigd om een enkele onvolkomenheid als b.v. de eenvormigheid der gemonteerde zolderingen in gewapend beton, welke in sommige ruimten bepaald te zwaar aandoen, met een begrijpende glimlach over het hoofd te zien.

Werd hiervoor de voorhof het glanspunt van het uitwendige genoemd, zo is de kapel dit zeer uitgesproken voor wat het inwendige van het complex betreft. Zij wordt reeds bijzonder stemmig ingeleid door het raamloze atrium, dat door twee forse bogen van de helder verlichte hal is afgescheiden. Het krachtige hardstenen wijwatersvat van beeldhouwer Steenbergen voltooit de aanleg op ongeëvenaarde wijze.

De kapel maakt op haar beurt een vriendelijk statige indruk. Verhoudingen en belichting zijn prachtig. De horizontale zoldering met haar binten in gewapend beton van afwisselende zwaarte, geeft aan deze gewijde ruimte juist die huiselijke noot, welke haar stemfelt tot een echte seminariekapel en elke gedachte aan een verkleinde parochiekerk verre houdt.

Het is een feest om, wandelende door de zijbeuken, het spel van elkaar over-snijdende lijnen en vlakken en van elkaar afwisselend licht en schaduw op te vangen; en dat feest wordt nog verhoogd door de zorgzaam be-raamde meubilering en verdere aankleding als het goed geproportioneerde, krachtig geprofileerde hardstenen altaar met het kostelijk laatste avondmaalrelief van Niel Steenbergen, de ruige, geheimvolle glas-in-lood raampjes van Lambert Simon in de zijbeuken, de compositorisch vooral interessante, op opalineglas geschilderde kruiswegstaties van Jan Willemsen en het door Gerard Heman liefdevol en knap gesneden houten beeld van O.L. Vrouw.

En men verlaat tenslotte deze kapel en dit huis met de overtuiging, dat dit alles goed is gedaan en dat het een heerlijkheid moet zijn om hier zijn opleiding te mogen ontvangen tot de hoogste waardigheid, die voor onsmensen, bereikbaar is.

G. B.

Het fotomateriaal van de fotograaf Bern. v. Gils te Breda is ons welwillend ter beschikking gesteld door de N.V. Internationale Gewapend Betonbouw te Breda, die het bouwwerk tot stand bracht.

Het gebouw werd gemetseld in gele steen dun formaat, met toepassing van Vaurion en gewassen trilbeton. Dakvlakken gedekt met bruin-grijze pannen.

Stalen ramen in houten kozijnen.

Waar nodig het interieur schoongemetseld in lichtgele steen eveneens met toepassing van Vaurion.

De verdiepingvloeren samengesteld uit zoveel mogelijk genormaliseerde en vooraf gereedgemaakte betonbalken en platen, waarvan de plafondzijde werd gekeimd.

De uitvoering lag in handen van de Internation. Gewapend Betonmij. te Breda. Het was verheugend te constateren hoe in alle, die mede-

werkten, van hoog tot laag, de liefde voor het vak ook in deze tijd een reëel begrip kan zijn.

In dit verband mogen de namen van Ir. Uilenreef en uitvoerder Verschuren, beide van de I.G.B., en hoofdopzichter van Dijk met ere worden genoemd.

Adviseur voor gewapend betonconstructies: Ir. Dicke; voor de installaties: Ir. Schilte.

De verwarmings-, sanitair- en elektrische installaties werden uitgevoerd resp. door N.V. Asselbergs en Nachenius, Fa. Immig en Ing.-bureau v. d. Pas.

J. SAVENIJE, ARCH. B.N.A.

ARCHITECTENBUREAU SIEBERS EN VAN DAEL

DE GESCHIEDENIS VAN HET HUIS YPELAAR*

Toen het Klein Seminarie in 1878 van Oudenbosch naar Ypelaar werd overgeplaatst, hadden op die plek reeds eeuwenlang mensen geleefd. Dat verleent aan Ypelaar een eerbiedwaardigheid die ons op zoek doet gaan naar de boodschap die zijn oude bewoners wellicht voor ons hebben. Want ieder geslacht zoekt tegen een voorafgaand aan te leunen en verheugt zich over geconstateerde eenheid in denken en levenshouding of bontheid van meegemaakte lotgevallen. Zij versterken de overtuiging en scheppen traditie.

Nu beginnen de oudste bewoners met ons, danig in de steek te laten. Hun boodschap is weinig zeggend en weinig opwekkend. Want zij waren heidenen, hebben als heidenen geleefd en waren tevens uiterst primitief. Dit weten we door de vondst van een stenen beitel enkele jaren geleden op Ypelaar gedaan. Er blijkt uit, dat er reeds lang vóór Christus langer of korter mensen gewoond hebben of gepasseerd zijn. Maar niet beginnen onze vragen, juist omdat we zo graag zouden willen weten, wát voor heidendom ze beleden - er zijn zoveel soorten - en of zij hun heidens geloof ook met toewijding beleefden. Met een overtuigde primitieve heiden zouden we ons nog sterk één voelen. En wat deden zij met hun stenen beitel? We kennen het antwoord op die vragen niet en jammer is dat ongetwijfeld. Maar vragen we ook eigenlijk niet te veel? De schijnbaar magere vondst is toch in werkelijkheid zeer kostbaar omdat zij het menselijk leven op Ypelaar zo ver terug legt en het daardoor een eerbiedwaardigheid geeft die veel plaatsen het benijden.

Na deze voorhistorische bewoners moeten we lang wachten voordat Ypelaar weer verschijnt; maar toch hoort het tot de oudste plaatsen die in de geschiedenis van Noord-Brabant worden vermeld. Het was de 30ste Mei van dit jaar precies 670 jaar geleden, dat de oude oorkonde waarin Ypelaar voor het eerst wordt genoemd, werd uitgevaardigd. Het is een stuk van Arnoud van Leuven, heer van Breda, uit 1280. Sindsdien komt de naam geregeld voor. Ypelaar bestond uit een aantal landerijen die aan de Heer van Breda behoorden en door hem werden afgestaan aan wie hij wilde bevoordelen; hij gaf ze aan zijn vrienden of ambtenaren in gebruik voor het leven of, zoals men toen zei, in leen. De gebruiker of leenman hield een gedeelte in eigen beheer en gaf de rest aan anderen uit om op die wijze van de opbrengst te kunnen leven. Dit in-leen-geven had zich zó ontwikkeld, dat het leengoed na de dood van de leenman op zijn erfgenamen overging; ook had de leenman het recht zijn leen- of gebruiksrecht door verkoop aan anderen over te doen. De eigenlijke eigenaar bleef intussen de Heer van Breda, maar zijn eigendomsrecht was op de duur niet veel meer dan schijn; een schijn waaraan de Franse Tijd in 1801 een einde maakte door alle leenmannen tot eigenaars te verklaren. Daar de leenman van Ypelaar tot aan dezelfde Franse Tijd door de gunst van de Heer van Breda ook enig - zeer beperkt - overheidsgezag op de bewoners van het Ypelaaarse land uitoefende, had hij het recht zich Heer van Ypelaar te noemen en het Ypelaaarse wapen te voeren; Ypelaar zelf heette om dezelfde reden een heerlijkheid, het kasteel een heerlijk kasteel. Dat

betekent dus niet dat het er heerlijk leven was - al was dat ongetwijfeld het geval - maar dat de leenman van het goed een heer was, d.i. overheidsgezag bezat. Ons zullen in het volgende vooral het huis en zijn bewoners bezig houden.

In de loop der eeuwen heeft Ypelaar dikwijls van leenman of bezitter gewisseld. Een kleine twintig families hebben er de scepter gezwaaid. Het is in het geheel niet zeker dat daartoe ook de „Ypelaaars” of „Van Ypelaaars” behoren die heden ten dage in de omstreken van Breda talrijk zijn. Zelfs staat het niet vast van een zekere Peter, die reeds in 1347 Van Ypelaar genoemd werd. Maar wel weten we met zekerheid dat ridder Jan van den Campe omstreeks 1400 gedurende 30 jaren Heer van Ypelaar was. Het huwelijk van zijn dochter Elisabeth bracht het goed aan het geslacht Van Nispen, waaraan het van 1418-1557 gedurende meer dan honderd jaren gebleven is. Zijn leden heetten veelal Jan, Adam of Floris, en geen familie heeft Ypelaar langer bezeten. Later werd het immers meer en meer gewoonte dat de heer zijn heerlijkheid aan de meest biedende verkocht, waardoor het leen in wel zeer gevarieerde handen kwam. Zo hebben de vier grote steden der Nederlanden: Antwerpen, Brussel, Amsterdam en Rotterdam - ook de volgorde is interessant - elk een der eigenaars geleverd. François Schot (± 1560) was een Antwerpse koopman, Don Manuel de Fonseca (1694) een hoge ambtenaar uit Brussel, Emmanuel Collier (1820-1828) een Amsterdamse particulier en Willem van Houten (± 1830) een Rotterdamse makelaar en handelaar in scheepsmaterialen. Behalve de voornaamste steden zijn ook de voornaamste standen en beroepen vertegenwoordigd: de ridderstand meer in de oudere tijden, de stand der kooplieden en industriëlen in de latere eeuwen. Tot de adel behoorden o.a. Jan van den Campe, die we rond 1400 reeds ontmoeten, de Van Nispen's en Thomas Walraven van Arkel (± 1680); tot de burgerij de genoemde kooplieden en particulieren uit Antwerpen, Amsterdam en Rotterdam. Als een eenzame vertegenwoordigt Willem Wagemakers de boerenstand (± 1810) en Isaác del Court (± 1790) die der beroepsmilitairen. Voor hen allen betekende Ypelaar iets anders. De een zal het gezien hebben als een burcht, de andere als een landbouwexploitatie, een geldbelegging of een rustig zomerverblijf. We kunnen dat gewoonlijk niet meer nagaan. Het bonte gezelschap der eigenaars wordt nog sprekender door verschillen van nationaliteit. Stamde de genoemde Isaác del Court uit een Waalse familie uit de omstreken van Verviers, de naam van Isaác du Long (± 1775) doet aan het Franse taalgebied denken, terwijl Don Manuel de Fonseca met zijn zoon Marcus (± 1720) en Agnes de Journo blijkbaar van Spaanse afkomst waren.

Gezicht op de „Ypelaar”.

* Het volgende is voor een zeer groot gedeelte gebaseerd op een studie van wijlen pastoor G. C. A. Juten, die hij in 1941 publiceerde in Taxandria en later nog afzonderlijk uitgaf. Zijn voornaamste bron vormde het door de bisschoppelijke archivaris L. M. W. J. M. Merkelbach van Enkhuizen geres- taureerde Register en Leenboek van Ypelaar. Een door de laatste ontworpen geschiedenis, waarin alle tot nu toe bekend geworden gegevens zijn verwerkt, is reeds grotendeels in manuscript gereed.

85

Achtergevel.

Ingangsgevel.

Interessant is dat het goed onder Jonkheer Sebastiaan van Ypelaar (± 1660) aan de familie komt die zich er naar noemt. Dat kan toch moeilijk louter toeval zijn; zijn naam moet op Sebastiaan van Ypelaar inspirerend en aansporend gewerkt hebben. Ook mag de uit Tholen stammende familie Van Dalem (1565-1648) niet onvermeld blijven; zij heeft land en kasteel in de moeilijkste tijden onder zich gehad, in de tachtig-jarige oorlog namelijk, toen Noord-Brabant bijna onafgebroken in het front lag; en geen familie is langer in het bezit geweest als we de Van Nispen's buiten beschouwing laten. De laatste particuliere bezitters waren Bonaventura Havermans (1835-1854) en zijn zuster Anna (1854-1858). Anna vermaakte het in 1858 aan de bisschop van Breda.

Voegen we aan de bezitters van Ypelaar - van wie overigens niet steeds vaststaat dat zij er ook woonden - voegen we dus aan de bezitters de bewoners toe, en hen die er als gast of anderszins voor kortere of langere tijd hebben verbleven, dan wordt de verscheidenheid nog groter. Jonge beginnende echtparen telt Ypelaar onder zijn bewoners, maar ook ouden van dagen als Anna Havermans die er hun laatste jaren sleten. Kroostrijke gezinnen als dat van Sebastiaan van Ypelaar die tien kinderen had en anderen die kinderloos bleven. Wat een verschil van sfeer. Ook hebben Katholieken en Protestanten elkaar afgewisseld en onder beiden waren ijverars en onopvallenden. Hoge gasten wier officieel bezoek in stadsrekeningen of in de Staatscourant wordt vermeld en onderduikers wier verblijf slechts door verstolen krassen op een daklei aan het nageslacht bekend werd. Onder die verborgen gasten een uit Antwerpen verdreven Wederdoper en verschillende pastoors van Bavel en Jezuïeten. Naast die pastoors van een landelijke parochie een omstreden figuur als de abt van de duizendjarige abdij van Egmond. De officieren en soldaten die er gedurende de talrijke oorlogen werden ingekwartierd, behoren weer tot een heel andere wereld, maar verschillen als Nederlanders, Duitsers, Fransen of Spanjaarden onderling weer sterk. Er waren naamloze soldaten onder hen, maar ook een wereldberoemde opperbevelhebber, die in de oorlogen van zijn tijd zoveel was als generaal Rommel in die van onze dagen. En welk een contrast tussen de keizerlijke staatsraad Marcus de Fonseca en onze handelaar in scheepsmaterialen. En dan de theologanten in de tijd toen Ypelaar van 1800-1817 Groot Seminarie was.

Zo is dan Ypelaar gedurende vele eeuwen getuige geweest van *huiselijk leven* met zijn uitersten van geboorte en dood, zijn huwelijken en priesterfeesten wellicht, zijn vreugden en huiselijke twisten, zijn zorgen om ziekten en oorlogen. De kinderen die er ter wereld kwamen, werden in de kerk van Bavel of - in tijden van vervolging - in de schuurkerk of huiskapel gedoopt. De simpele aantekeningen in het doopregister der parochie Bavel hebben de herinnering er aan bewaard. Zo kreeg Jhr. Sebastiaan van Ypelaar er acht van zijn tien kinderen. Daaren-

tegen is van andere bewoners bekend, dat zij op Ypelaar overleden zijn. Droefheid moet er ook overheerst hebben bij het overlijden van Jan Vyron, die met Antonia van Nispen getrouwd was, dienst genomen had in het leger van keizer Karel V en in de wintermaanden van 1555 ver van huis overleed; zijn knechts voerden de paarden van hun heer naar zijn huis terug en stalden ze op het kasteel. Tragisch nog was het einde van Isaac del Court, die drie weken nadat hij door de Brabanders als afgevaardigde naar Den Haag gezonden was om voor de Brabantse rechten te vechten, in de avond van de derde Juli 1795 op weg van Ginneken naar huis het slachtoffer werd van een moordaanslag. Men heeft de dader nooit kunnen achterhalen, noch het motief dat hem gedreven heeft. Enige dagen na zijn dood meldde de Leydse Courant:

„Leyden den 7. July. Heden ontfangen wij van „Breda de treurige tijding, dat de Burger Delcourt, Heere van den Ypelaar, voormaals Commandant der gewapende Burgemagt dezer Stad, „en die een der Gedeputeerden op de Vergadering „van Tilburg is geweest, om een Representatie „voor Bataafs Brabant tot stand te helpen brengen, „voorleden Vrydag avond, even over elf uren, „te Ginneken op eene verraderlyke wyze met „een Snaphaan of Pistoel, geladen met Ganzen „Hagel en gekapt Lood, zodanig in de regter „Borst is geschoten, dat hij een quartier uren „daar na den geest gaf. Dit akelig voorval gebeurde dicht by zyn huis, en hy begaf zich nog „onmidlyk naar den Dorps-Doctor, by of omtrent „wiens Huis deze gruweldaad geschiedde, om „zich te doen verbinden, doch de konst kon niet „baaten; hy overleed na hy ten zynen Huize „gebragt was, en vermits hy op de hem gedaane „vraagen zich niet heeft uitgelaaten, weet men „niet of hy zyn moorder al of niet gekend „heeft; men hoopt en vertrouwd dat deswegen „alle nasporingen zullen gedaan worden. Intusschen betreurd men algemeen het lot van dezen „edelmoedigen Menschevriend, die menig be- „rooid Huisgezin by Zomer en Winter werk „gaf, of met geld en spyze ondersteunde, die „met één woord, de steun en toevlugt van het „Dorp Ginneken was, waar onder hy veele goederen had, en ook heeft hy een ruim aandeel „gehad in de rampen des Oorlogs.”

De sombere herinnering deed zijn weduwe het huis verlaten en naar haar geboorteplaats Vaals terugkeren. Vijf jaren lang bleef Ypelaar toen onbewoond. De eersten die de geheimzinnigheid troseerden die er sindsdien om het huis had gezwefd, waren de theologanten; hun was het toe- vertrouwd de sfeer te verdrijven die er sinds „dit akelig voorval” gehangen had.

Minder in de sfeer van het huiselijke leven der bewoners lagen de bezoeken van hoge personen. Zó dat van de prinses van Oranje de 20ste October 1577, toen er de graaf van Hohenlohe zijn hoofdkwartier had gevestigd; of dat van koning

Lodewijk Napoleon in 1809 toen Ypelaar Groot Seminarie was en dat in de Koninklijke Courant als volgt wordt beschreven: „Den 27sten April is Zijne Majesteit op deszelfs vertrek van Breda, naar het seminarium bij Ginneken geweest en heeft bevonden, dat deze stichting de koninklijke bescherming nodig had”. De welkomstgroet die de theologanten bij die gelegenheid tot de vorst richtten, is bewaard gebleven. Veel ingrijpender echter waren de *inkwartieringen* die in de loop der tijden talrijk zijn geweest, mede ten gevolge van de ligging van het huis aan de rand van de stad, zó dat zowel aanvallers als verdedigers er hun intrek namen. In 1577 leidde de graaf van Hohenlohe er de strijd tegen de in Breda gelegeerde en aan Spanje gehoorzame Duitse bezetting. Het was bij die gelegenheid dat hij er de prinses van Oranje ontving. Philips, graaf van Hohenlohe, was een van de naaste medewerkers van Willem van Oranje, een Duitse vorst, die zich als vrijwilliger in de strijd van Nederland tegen Spanje had geworpen; hij wordt ons vooral als een dapper cavalerie-officier en bekwaam guerilla-strijder geschilderd, die als zodanig in bijna alle delen van ons land veel heeft gepresteerd. Door gebrek aan beleid werd hij echter geen groot strateeg. Ook moet hij erg driftig en onmatig zijn geweest, zelfs nog nadat hem in 1595 de eer van een huwelijk met Willem van Oranje's oudste dochter was ten deel gevallen. Tijdens het wereldberoemde beleg van Breda door de Spanjaarden onder Spinola van 1624 tot 1625, — in die tijd even bekend als dat van Stalingrad in de winter van '42 op '43 — toen de Valkenierslaan en de Heusdenhoutse weg vlak bij het kasteel vol Spaanse geschutopstellingen lagen, zullen de bewoners een kwade winter hebben gehad, al hebben we er geen berichten over.

Het interessantst is het verblijf van de Franse opperbevelhebber Dumouriez in Februari 1793, zowel om de persoon van de veldheer en het verloop van het beleg als door het feit dat het ons in de gelegenheid stelt eens achter de schermen van een generale staf te kijken. Binnen de tijd van één jaar was Dumouriez de toegejuichte veldheer, die de eerste slagen won in de reeks die later door Napoleon zou worden voortgezet, zijn vaderland Frankrijk tegen de Oostenrijkse en Pruisische troepen verdedigde en daardoor de nog jonge Franse revolutie redde, én de vogelvrij verklaarde verrader, die getracht had diezelfde revolutie te vernietigen en Rommels lot slechts door een tijdige vlucht ontging. Voor Breda liggende was hij echter nog dé grote- ofschoon nog slechts één maand hem scheidde van zijn grootste nederlaag. Dat beleg heeft in onze geschiedenis een slechte naam, want hoewel de stad met een bezetting van 1600 man, een voorziening met 360 stukken geschut en goed gevulde magazijnen, een lang beleg had kunnen volhouden, gaf haar commandant generaal-majoor Van Bijlandt zich op 26 Februari 1793 op oneervolle wijze over aan het kleine en ongevoefde Franse leger dat

Buitentrap op de binnenplaats.

Hoofdtap.

slecht was voorzien van munitie. En dit na een bombardement uit hoogstens 40 monden, dat slechts enige uren geduurd had en het weerstandsvermogen van de vesting in het geheel niet had aangetast. Isaac del Court, de gastheer der Fransen op Ypelaar, had hen bij gebrek aan stafkaarten uit zijn bibliotheek een Baedeker ter beschikking gesteld, waarin een plattegrond van Breda voorkwam. Daarmee had Generaal d'Arcon namens Dumouriez het bombardement van de stad zo doeltreffend geleid dat een 200 projectielen voldoende waren om Van Bijlandt tot capitulatie te bewegen.

Vooral de *tachtig-jarige oorlog* bracht naast de voortdurende inkwartieringen nog andere rampen. Plunderingen door kleine vijandelijke colonnes of door muitende troepen, vorderingen van geld en goederen, van hand- en spandiensten teisterden voortdurend de dorpen.

Als de heren en het heerlijk kasteel van Ypelaar slechts hun eigen leven geleid hadden zonder actief deel te nemen aan dat van de gemeenschap, zouden zij niet verdiend hebben dat er later op hun historische grond een seminarie gesticht werd. In werkelijkheid hebben zij *in het leven van stad en gewest* dikwijls een belangrijke, enkele malen een beslissende rol gespeeld. En dit zowel op tijdelijk als op geestelijk gebied. Dat vele heren van Ypelaar hoge bestuursfuncties hebben bekleed is niet minder belangrijk dan dat het kasteel een goede aanvalscentrale tegen de stad bleek, al spreekt het minder tot de verbeelding. Als schepene of schout, als burgemeester of drossaard hebben verschillenden hunner stad en streek gediend. Die dienstbaarheid op staatkundig gebied culmineert in het werk van Isaac François del Court. Deze Amsterdammer en beroepsofficier heeft zich na het ontslag uit de krijgsdienst en zijn vestiging op Ypelaar met edelmoedige toewijding geworpen op de verheffing van zijn tweede vaderland Noord-Brabant, dat vanuit het Noorden in de meest letterlijke zin als kolonie of wingewest behandeld, alle zelfbestuur en daarmee alle afweerkracht miste. De verovering van Brabant door de Franse troepen in het najaar van 1794 toen het Noorden nog stand hield — de situatie was niet geheel ongelijk aan die van 150 jaar later — had de inwoners in de gelegenheid gesteld het juk af te schudden. Algemene vreugde! Maar toen de Staten-Generaal in de zomer van '95 hun rechten wilden herstellen, werd de toestand kritiek. Er was zelfs sprake van troepeninzendingen. In die omstandigheden kwamen in Juni te Tilburg een aantal dapperen bijeen om het Noorden te doen weten dat Brabant niet aan wijken dacht. Zij benoemden uit hun midden enkele afgevaardigden en zonden hen naar Den Haag. Del Court was een van hen. Dat zij mannen van moed waren toont de moordaanslag die enige dagen later op hem werd gepleegd. Want al heeft het onderzoek naar de daders nooit iets opgeleverd, wie, die de harts-

tochtelijkheid van de situatie kent, legt tussen beide geen verband? Del Court mocht het niet meer beleven dat de dappere mannen van Juni, in Augustus te Tilburg uitbundig geëerd werden. Zijn standpunt zegevierde dan ook volkomen, omdat Brabant als gelijkwaardige provincie in het Rijk werd opgenomen. Daarom hebben Del Court en zijn vrienden eigenlijk een betekenis die ver boven de gewestelijke uitgaat: zij schonken Nederland een prachtprovincie.

Overigens was hun optreden ook *voor de Kerk* van beslissende betekenis. Zij verdedigden immers het recht der Katholieken op onbeperkte godsdienstvrijheid. In 1796 werd die hun deel. Dat er toen nog Katholieken waren om van die vrijheid te profiteren, was weer grotendeels het werk van de Heren van Ypelaar. Want toen Noord-Brabant na de vrede van Münster in 1648 stevig in Hollandse handen was gekomen, was de tijd aangebroken om er de „ware christelijke gereformeerde religie” in te voeren. De kerken werden voor de Katholieke eredienst gesloten, de kerkelijke bezittingen in beslag genomen, het opdragen van de H. Mis en het toedienen der H.H. Sacramenten verboden en in bijna alle dorpen predikanten aangesteld. De protestantisering van Noord-Brabant was begonnen. Dat dit een volkomen fiasco is geworden, danken we aan figuren als Jhr. Sebastiaan die van zijn kasteel onmiddellijk een centrum van zielzorg maakte. Tientallen jaren hebben er de pastoors — aanvankelijk Jezuïeten — in het „pastoorskwartier” gewoond, catechismus gegeven („gecatechiseerd” klagen de predikanten), de sacramenten toegediend en de H. Mis opgedragen. Het zal er 's Zondags benauwd geweest zijn als de pastoor een „confertissimum populum”, een opgepakt volk rond zich zag; want gelukkig waren de Staten-Generaal in Den Haag en de omkoopbare ambtenaren niet zo streng in het uitvaardigen en handhaven van „placcaeten” als de dominees wel hadden gewild. De desillusie, die het succes der priesters voor de predikanten betekende, komt duidelijk tot uitdrukking in hun telkens terugkerende klachten. Het was dan ook bar. Ja, in plaats dat de Katholieken Protestant werden, gebeurde soms het omgekeerde. De predikanten beklagen zich in 1652, als de verbodsbepalingen reeds een hele tijd gelden, over „eenige exempelen van personen die door den paep verleyt syn tot het pausdom”. In het bijzonder betreuren zij „dat vele personen hebbende gehadt goede inclinatie totte Gereformeerde Religie t zedert de doot van de vorige paep seer syn verbittert door een seecker Jesuyt sich onthoudende op het Huys te Ipelaar, aldaer gecomen van Antwerpen”. „Dese Jesuyt doet alle dagen twee missen (!) ende predict ende catechiseert op het Huys te Ipelaar”. Ze zijn verontwaardigd over „de onverdragelycke stouticheden van de paep-Jesuyt ende papisten”. Het ergerde hen dat de parochianen er in geslaagd waren bij de sluiting van de kerk nog een en ander van de inventaris te redden en naar de huiskapel —

sacellum domesticum — van Ypelaar over te brengen: „Een meerderdeel van de Ornamenten syn op den Ipelaar gebracht, een deel syn noch by den ouden coster”. Toen zij onderzochten „Of en hoedanig superstitiën („bijgelovige practijken”) bij de begravinghe en elders gepleecht worden”, kregen zij ten antwoord: „Worden by het begraven alle superstitiën gepleecht, behalven het offeren naer (na) de begraefnisse”. Voor dat laatste hadden de predikanten veel belangstelling; zij werkten het houden van collectes zoveel mogelijk tegen om de kerk arm en haar werk onmogelijk te maken. Maar Jhr. Sebastiaan wist daar raad op. Hij liet de parochianen om beurt met paard en wagen voor zich werken, maar betaalde het verschuldigde loon aan de pastoor uit. Zo werd die langs een omweg toch nog door zijn schapen onderhouden. De predikanten klagen „dat in plaetse van collecten de Heere van den Ipelaar veel doet mennende ende in plaetse van daervoor de huysluyden te betalen, dat goet doet aan de paep”. Op den duur werden de Katholieken zo brutaal dat een of ander nieuw voorschrift slechts enkele dagen onderhouden werd. Wederom klagen de predikanten: „Daer is noch (in Bavel) een paepsche schoolmeester niettegenstaende 't verboth aen hem gedaen van wegens de Heere Stadhouder Buyx t welck maer drie ofte vier dagen syn kracht hadde”. In Ginneken was bij de bekendmaking van een belangrijk besluit uit Den Haag „daer mede gelacht geweest”.

Van de Jezuïeten die op Ypelaar woonden zijn ons o.a. bekend gebleven:

Hendrik van Olmen, de grondlegger van deze geïmproviseerde zielzorg, een oud-aalmoezenier van de vloot, een blijkbaar onbaatzuchtig man die later te Breda als een slachtoffer der naastenliefde overleed aan een pestziekte, bij de verpleging van pestlieders opgelopen.

Franciscus Blommaerts van wie we zeker weten dat hij in 1673 op Ypelaar is overleden.

Martinus Moreels, vir bonae conversationis. „Moneri debuit quod delicatior sit in cibis, quo domesticos offendit”, getuigt zijn provinciaal.

Na 1672 hebben de saeculieren de zielzorg in Bavel weer overgenomen. De eerste was Adrianus Roovers uit Rijsbergen, een man „vol yver in het geven van godsdienstonderwijs en in de prediking”. Zij zijn de mannen die de kwaadste dagen hebben meegemaakt. Hun opvolgers hadden het gemakkelijker, omdat de plakaten hoe langer hoe zeldzamer en gematigder werden. Men legde zich in Den Haag bij het fiasco neer en raakte onder de invloed van voorstanders van verdraagzaamheid. Boerenschuren die eerst in het grootste geheim als kerk hadden gefungeerd, begonnen die bestemming langzamerhand naar buiten uit te drukken en werden schuurkerken. De omgekochte ambtenaren deden alsof ze van niets wisten. Nog later werden ze officieel erkend. Dat de Bavelse parochianen in 1693 in het bezit van een schuurkerk kwamen, hadden ze aan Thomas Walraven van Arkel te danken, de laatste van een be-

BINNENPLAATSGEVEL

Gezicht in de kapel.

roemd Gelders geslacht dat door geen achteruitzetting van het katholiek geloof kon worden afgebracht. Hij stelde niet alleen de grond ter beschikking, maar betaalde ook de bouwkosten volledig. Het was een „geriefelijk en net” gebouw met twee altaren en hield het midden tussen een schuur en een kerk. Na vijftig jaren huiskapel zullen de parochianen zich in hun schuurkerk als in een kathedraal gevoeld hebben. Ook in deze kerkschuur hebben ze vijftig jaar gebeden. Toen hebben ze in 1743 een nieuwe gebouwd, die dicht bij het dorp lag, maar de oude kerkschuur bleef bestaan en werd eerst in 1908 afgebroken. Een eenvoudige beschildering der balken in bloemmotieven herinnerde toen nog aan de vroegere, hoge bestemming.

Intussen had het kasteel gedurende 17 jaar voor *Groot Seminarie* gediend. Dat het daartoe bestemd geweest was had twee oorzaken gehad: de president van het Seminarie te Breda wilde zijn zorgenkind naar buiten verplaatsen en vlak bij Breda stond Ypelaar sinds 1795 open. Op 8 October van het jaar 1800 is Adrianus Oomen er met 19 studenten de cursus begonnen, slechts door één professor bijgestaan. Onder die theologanten waren ook twaalf Belgen omdat het seminarie van Oomen aanvankelijk een Antwerps seminarie was. Met hun vertrek in 1801 brak een van de laatste banden die het Brabant van boven de grenzen nog met het Belgische deel verenigde. De politieke scheiding van Noord en Zuid in 1648 werd door de kerkelijke gevolgd. Sindsdien hebben de Zuidbrabantse en de Noordbrabantse clergé elkaar maar zelden meer ontmoet. Dat is ongetwijfeld voor beiden een verlies, maar waarschijnlijk het meest voor de broeders uit het Noorden. Maar dat Ypelaar het toneel was van het laatste innige contact geeft aan het huis een nieuwe wijding. Het afscheid had echter ook positieve gevolgen, want het feit dat op Ypelaar een seminarie bestond waar nog alleen Noordbrabantse studenten studeerden, was een van de beweegredenen die Rome er in 1803 toe brachten om het apostolisch vicariaat van Breda op te richten. Men zou Ypelaar zijn bakermat kunnen noemen. Intussen bestuurde Oomen zijn seminarie onder sterk wisselende omstandigheden. Toonde koning Lodewijk Napoleon door zijn bezoek van 1809 zijn sympathie, zijn grote broer gaf in het volgend jaar toen hij Breda bezocht en er tegen de vicaris uitvoer, tekenen van een hinderlijke belangstelling en gelastte de prefect van het departement er een onderzoek te gaan instellen. De daaropvolgende moeilijkheden met het Franse bestuur contrasteren wel sterk met de gemoedelijkheid die het dagelijks leven kenmerkte. Dit komt tot uiting in het huurcontract van 1805 met de eigenaar Willem Wagemakers aangegaan: „Bij deze conditie moet ook verstaan worden dat den verhuurder aan den huurder zal blijven bewijzen de gewoonlijke dienstbaarheid om van Breda mede te brengen Brood, Bier en ander gerief alsook dat Hy zal moeten helpen kelderen Bier en wyn, indoen hout, kolen, Torf en brand; dat Hy ook des huurders Hof zal doen omspaeyen tegen 10 Stuyv. daags op zijne kost; en verdere gediensigheden bewijzen, zoo Hy nu gewoon is geweest te doen”.

De tijdelijke vestiging van het Groot Seminarie in Bavel had een blijvend gevolg. De herinnering daaraan zal Anna Havermans gemakkelijker op het idee gebracht hebben het landgoed aan het bisdom te vermaken en het bisdom om er het *Klein Seminarie* te vestigen. Zo volgden pastors, theologanten en gymnasiasten er elkaar op. Maar voer het zover was, had Ypelaar nog bijna een andere bestemming gekregen, want kort na de dood van Anna Havermans polste de provinciaal het bisdom over een vestiging van de Jezuïeten. Daar is toen niets van gekomen, omdat de sociëteit in dezelfde dagen een huis te Oosterhout kreeg aangeboden. De gedachte om het Klein Seminarie van Oudenbosch naar Bavel over te brengen is opgekomen, toen de gebouwen te Oudenbosch in de zeventiger jaren te klein werden, terwijl ruimte voor uitbreiding ontbrak. Daarbij kwam dat de bisschop het Seminarie graag dicht bij Breda had. Ook een gevoel van eigenwaarde sprak mee: bij een gebrekkige vergroting der gebouwen in Oudenbosch, „zou het Bisdom van Breda, dat op zooveel zijner gestichten met eere wijzen mag, toch nog immer, wat zijn seminariegebouw betreft bij de andere Bisdommen van Kerkelijk Nederland verre hebben ten achter gestaan.” Verschillende collecten brachten de sommen bijeen die architect P. Soffers in staat stelden het werk, dat reeds in 1876 volop bezig was, in de zomer van 1878 te voltooien. Het resultaat was een practisch gebouw dat schuil ging achter een gevel van eenvoudige, sobere schoonheid en die uitstekend in zijn omgeving paste. Voor de toen nog landelijke streek was de tot stand koming een evenement en vanuit de omliggende dorpen kwam men van de geboden gelegenheid gebruik maken om de bouwwerken tegen vergoeding van een kwartje te bekijken. De geschiedenis heeft bewezen dat Mgr. Van Beek goed heeft gezien toen hij het seminarie naar Ypelaar overbracht. Niet ten onrechte werd zijn herinnering tot 1944 levendig gehouden door het wapen dat in de gevel prijkte. En Schaepmans woord enige jaren later in zijn lijkrede op den overleden bisschop, werd bewaarheid:

„En zoolang binnen de muren van den Ypelaar zal worden geleerd en gebeden, zoolang onder de oude boomen een jong geslacht zal worden opgevoed en gevormd tot den goeden strijd, den strijd der heiligen, zoolang zal de naam van Mgr. Henricus van Beek, vernieuwer en stichter van Bredaas seminarie met eerbied en liefde worden genoemd. In de harten der jeugd „blijft hij leven en wat leeft in die harten sterft nimmer meer!”

J. VAN WAESBERGHE

(Overgenomen uit het Gedenkboek van „De Ypelaar Oud en Nieuw”)

Gedenkplaat.

DE VERHOUDING VAN NATUUR EN KUNST

1

In de loop van deze winter worden voor de leden van de academische Kring van de Jan van Eyck-academie te Maastricht 6 lezingen gehouden door de docenten van de academie.

Het onderwerp van bespreking luidt: De verhouding van natuur en kunst.

Dit onderwerp wordt in verband met de architectuur behandeld door Prof. Ir. F. Peutz; voor de schilderkunst wordt het besproken door Prof. M. J. Lau; Prof. O. Jespers belicht het onderwerp in verband met de beeldhouwkunst; Prof. Dr. W. Asselbergs spreekt in dit verband over letterkunde en Bernard Verhoeven, de directeur van de academie, zal spreken over natuur en kunst op het toneel. De serie der lezingen zal besloten worden door Jan Engelman in een „Samenvattende beschouwing”.

De behandeling van dit onderwerp op dusdanige wijze kan een belangrijke bijdrage zijn tot verheldering van het vraagstuk en kan mogelijk ook tot een vruchtbare gedachtenwisseling leiden. Na iedere lezing zal ons blad een verslag geven zonder persoonlijke notities — deze mogelijk reserverend voor later. Het bestuur van de academie zal na beëindiging van deze serie lezingen de teksten in extenso in het Gildenboek laten opnemen.

Volge hier een verslag van de eerste lezing, gehouden op 27 Nov. '50 door Prof. Ir. F. Peutz.

In de serie had deze lezing tot titel: Natuur en kunst in de architectuur. Spreker vroeg zich al aanstonds af: Wat heeft de architectuur te maken met natuur. Hij verstaat natuur dan als het gebaarde, het gegroeide, dat wat uit de oerel voortkomt, dat alle elementen om te bestaan in kiem bevat, alle delen in aanleg bezit, tot zijn definitieve, tot zijn gerijpte vorm zich ontwikkelt.

Hier tegenover stelt hij het werk van de architect: het werk van het samenstellen, het construeren, het samenbrengen van delen. Zeker spreekt men bij architectuur ook over een conceptie, maar voor die conceptie staan de architect geen bevruchtende natuurvormen ten dienste, het zijn abstracties in zijn geest, zoals voor de musicus bij zijn conceptie in zijn inwendig gehoor levende toon en klank, samenklank, accoord, motief, aanloop tot een melodie. Zijn gevoel voor verhoudingen is abstracter dan dat van de beeldhouwer. Hij tast een ruimte tot hij haar leven weet en zijn taak is het die innerlijk beleefde ruimte te realiseren buiten zich door middel van de materialen die zijn vak ten dienste staan.

Wat haalt de architect wel uit de natuur: begrippen, beginsels, niet echter de vorm: het aanschijn van natuur-elementen, zodat in deze zin ook geen sprake kan zijn van gemodelleerde natuurvormen en natuurlijk dan ook niet van gedeformeerde vormen. Het aanschouwen van natuurvormen of een complex van natuurvormen kan zeker de conceptie van een bouwmeester vruchtbaar maken en dan zou men kunnen zeggen dat hij deformeert, maar slechts in deze zin dat hij het aanschouwde ombuigt naar een idee: het breede, het ruime, het opgaande, het geweldige, het neerbuigen en in accenten langzaam ineen vloeien tot een stilte.

In de klassieke architectuur heeft het deel de functie van — om in de taal van de muziek te spreken — een toon, een klank. De zuil met zijn basement, zijn kapiteel en bekroning vormt daar voor het schone bouwwerk de grondtoon en wanneer spreker de drie zuilen van de Castor tempel op het Forum Romanum laat zien, boeit deze grootse verschijning, dit bouwdeel, losgeslagen door tijd en verwoesting van zijn ondergeschiktheid, als een prachtstuk architectuur op zich.

De moderne architectuur is meer dan vroeger geworden een zuivere ruimtekunst, waar naast de wanden ook de gaten hun klank hebben. Waar in de geschiedenis van de bouwkunst de natuurvormen wel eens een plaats hebben gevonden, dat is in sommige bouwonderdelen. Zij waren na-boetsing in het beeld-bouwwerk van Sakkarah, waar de opgerolde rietmat voor de deuropening en de rietenwand in blauwe Fayence gecopieerd werden. Zij waren een gestyleerde weergave van papyrus en lotus in zuil en kapiteel bij de Egyptenaren. Zij zijn het ontlenen van natuurvormen in de flora in het kapiteel nog vele eeuwen later. Zo en verbonden met de dier- en mensfiguur gaan ze vaak over van bouwkundig ornament tot geheel eigen beeldhouwkunst. Maar ook dan zullen zij in het niet alleen ruimtelijk maar ook geestelijk kader van de architectuur moeten leven. In een goed gekozen serie lichtbeelden toont spr. de karyatiden-hal van het Erechteion. Daar treedt op merkwaardige wijze als architectuur een natuurvorm op: de vrouwengestalte als zuil; — niet vóór de zuil, niet aangeplakt aan de zuil; — neen, de vrouwengestalte is hier zelf zuil geworden. En dat met een meesterlijk architectonisch gevoel. De beeldhouwer heeft hier een architectonische taak vervuld, is in de bouwmeester gekropen en toch een meesterlijke beeldhouwer gebleven.

Hoe dat zo iets niet fijn aanvoeld en niet gekund mis gaat, demonstreert spreker bij zijn lichtbeelden: de karyatide uit de vierschaar in het paleis op de Dam, verder in termen, die als architectonisch element gebruikt, zuil of pilaster vervangend de bekende en zelden geslaagde half-beeldzuil vormen.

Het gegeven onderwerp brengt spreker ook een ogenblik op het begrip „natuurlijk” in de zin van het „logisch” tegenover het onnatuurlijke, het onlogische. Logisch is het wanneer ieder onderdeel in de architectuur zijn functie vervult, maar spreker wil niet in die zin een functionalist zijn, dat hij het ontbreken van het vervullen van een architectonische functie steeds zou moeten afwijzen. Het wonderlijke in het rijk der schoonheid is dat ze geen wetten van Meden en Persen kent. Nog een variant komt in de gedachte naar voren: schijn en werkelijkheid. Schijnarchitectuur!..... en dan komen de klassieke voorbeelden van Michelangelo wanneer hij op rustige en overwogen wijze de architectuur van de Sixtijnse kapel doorzet in het bijna vlakke plafond en de plafondschilderingen in de St. Ignazio te Rome, een mengeling van architectuur, beeldhouwkunst en schildering, die de architectonische illusie wekt en de werkelijke architectuur uitbouwt tot in de wolken van zijn druk bevolkte hemel. In de 18e eeuw paste Joseph Büssel de schijnvorm toe in het koorhek van de kloosterkerk te Zweifalten; een derde dimensie opgaande volgens de regels per perspectief in een overigens sierlijk gesmeed plat vlak.

Dit is natuurlijk geen architectuur, maar in haar „schijn” verbindt ze werkelijkheid en illusie op eigenaardige, soms lelijke, soms wonderlijke wijze.

Deze schijn-architectuur opent een nieuw vergezicht, maar in een andere zin wekt het geen nieuwe perspectieven en zal vaak te denken geven. De schijn-ruimte is niet het domein van de bouwmeester, een andere vraag is het of hij deze in zijn bouwwerk kan toelaten.

Na vele uitweidingen, hier beknopt weergegeven, komt spreker terug op zijn uitgangspunt, dat hij eigenlijk in een typische verhouding staat tot het gemeenschappelijk onderwerp van de serie lezingen, terwijl van de andere kant het gevraagde onderwerp toch architectonische problemen levend voor ogen kan stellen en verhelderen.

R. R.

PRIJSVRAAG RAADHUIS SCHIEDAM

Hierdoor verzoek ik U namens de Jury in uw blad te willen bekend maken, dat voor de uitgeschreven prijsvraag 51 inzendingen zijn ontvangen. De inzendingen dragen de volgende motto's:

„Rura; Propaedeutica; A: 6; Town-hal; Centraal; Rève de Pierre; Zeven; Jacoba; L. K. S. S.; Curia Amplissima; 1-11-50 (1); 1-11-50 (2); Beginsel; Genesis; Ter wille van.....; M 101; Broersvest; Etude; Mathenesse; Sedes; Schiedam; L. D. S. P.; Rostra Collegii; J. W.; Nieuwendam; 5. M. 40; S; Lore; Opent Schiedam; Carpe

Diem; In statu nascendi; Astyanax; Del; Till; Drie Kronen; Edelweiss; Orion; Munde; 5486; Piazza; Alea iacta est; Om de hoek; Sociaal organisme; In de bocht van de Schie; Quadrato; Casals; Arthur; Elpidzo; K. B.; M. F. P. D. en Scielant.”

L. A. DE HAAS,
Secretaris van de Jury.

NIEUWE UITGAVEN

P. CONSTANTINUS O.F.M. CAP. *LITURGIE EN KERKELIJKE KUNST*. tweede druk. Uitg. H. Nelissen, Bilthoven, 't Groeit, Antwerpen.

Bij het ter perse gaan van dit nummer ontvingen wij de al lang verbeide 2e druk van dit nuttige en met zorg samengestelde boek. Vergeleken bij de eerste druk is deze veel uitgebreider. Het boek ziet er op het eerste gezicht keurig uit. Wij komen er binnenkort nog nader op terug.

ZAKAGENDA 1951. N.V. Alg. Kath. Uitg. Mij. Urbi et Orbi, Amsterdam.

Deze keurige zakagenda is voorzien van een fijn lederen omslag. De inhoud trok onze aandacht doordat zij, naast de bekende algemene inlichtingen allerlei gegevens bevat die speciaal voor de Katholiek van belang zijn, zoals: Audiënties van het Hoogw. Episcopaat, de kalender der Heiligen, liturgische feest- en gedenkdagen, onthoudings- en vastendagen, afkortingen der priesterorden, titulatuur, niet alleen van wereldlijke maar ook van geestelijke personen enz.

TENTOONSTELLINGEN

AMSTERDAM: Au Canard, schilderijen, grafiek en klein beeldhouwwerk van de leden van de groep „Vrij beelden”, tot 15 Jan. 1951.

MARTINET EN MICHELS: Chinese houtsnedes, 10 December—12 Januari.

EINDHOVEN: Kunsthandel 't Geveltje, schilderijen, aquarellen en gouache's van Piet Bulthuis, tot en met 3 Januari 1951.

HAARLEM, FRANS HALSMUSEUM: tentoonstelling „TISNA”, Stichting tot het organiseren van Indische tentoonstellingen en filmvoorstellingen voor de Nederlandse jeugd, van 20 December 1950 t/m 18 Januari 1951.

Gedurende deze tentoonstelling hebben enige culturele avonden plaats n.l. 21 December te 20 uur: Kunstavond door het gezelschap „Babar Lajar” onder leiding van Bernard IJzerdraat.

5 Januari te 20 uur: Lezing door de Heer W. L. Utermark met lichtbeelden over: „De economische ontwikkeling van Suriname na de tweede wereldoorlog”.

12 Januari: Lezing door Mr. Jaap Kunst over: „Muziek en dans in het Oosten”.

Deze avonden worden gegeven in de Renaissancezaal van het Frans Halsmuseum, ingang Groot Heiligland.

Tentoonstelling van werken van de schilder VAN DER TWEEL, van ... Januari t/m ... Februari, (datum wordt nader bepaald) (bovenzalen).

Tentoonstelling schenking Mevrouw G. WALLBRINK-LOUD, van 27 Januari t/m 14 Februari 1951.

Grote zaal Frans Halsmuseum.

Interscholair Jeugdturnooi Haarlem 1951.

Grote zaal Frans Halsmuseum van 19 Februari t/m 26 Februari 1951.

MUSEUM „HET HUIS VAN LOOY”: Kersttentoonstelling 1950. Opening 23 December 1950 — sluiting 21 Januari 1951.

Eretentoonstelling van de Haarlemse kunstschilder J. Lary, ter gelegenheid van zijn 70ste verjaardag; tevens herinneringstentoonstelling van de in 1950 te Haarlem overleden kunstschilder M. A. H. v. d. Burg. Opening 27 Januari 1951 — sluiting op 18 Februari 1951.

MAASTRICHT: Bonnefanten — Retrospectieve tentoonstelling van Reimond Kimpe, 9 tot en met 31 December 1950.

DEN HAAG: Gemeente Museum — Gedurende de maanden December, Januari en Februari wordt een keuze-collectie van schilderijen uit het Mauritshuis in het Gemeentemuseum tentoongesteld.

ROTTERDAM: Museum Boymans — Vanaf 23 December, Kersttentoonstelling van schilderijen uit de verzameling Willem van der Vorm, schilderijen van Hollandse en Franse meesters uit de 17e en 19e eeuw.

DORDRECHT: Dordrechts Museum a/d Museumstraat 26, Kersttentoonstelling Dieren in onze Kunst. Van 24 Dec. '50—29 Jan. '51.